

GNÄLLER GÖR MAN INTE I GNOSJÖ

Dagens Nyheter skickade mig till Gnosjö för att titta närmare på den ekonomiska krisen. Efter lång tid publicerades reportaget i nedbantat skick. Här är originalet.

Kanske en kaffekö kan säga något om den ekonomiska krisen.

Redan har fyrtiofem minuter gått, många har varit här längre än så, sedan tidigt i morse, och fortfarande inget kaffe: en maskin som kollapsat, nödutryckning, väntan på termosar och kannor... och i kön som töms och fylls på, som omformas och förändras och förvandlas till spridda grupper där man säger hej och hur är det, säger något om vad som hänt sen sist och vad man hoppas få ut av dagen och någon sänker rösten och kan berätta att hon där bakom disken, hon som rodnar lätt när hon än en gång måste förklara att kaffet, tyvärr inget kaffe, inte än men det kommer, hon är dotter till... ja så, säger du det... men: Inget gnöl, ingen klagan, inga elaka skämt. Ingen som gjort det bättre själv. Gnäller gör man inte i Gnosjö.

Företagsmässan heter *Made in Gnosjö*. Man visar vad man kan inför andra och varandra. Två år sedan sist. Nästan lika många utställare, några fler besökare, fast det känns som om det var oerhört länge sedan.

Ta, till exempel, Söderlunds Metall. Specialitet, nu som då, automatsvarvning. Här svarvar man bultar, nipplar, hylsor, distanser, styrtappar och så vidare till lastbilar, gräsklippare, brandsläckare, braskaminer, myntväxlare, pappershållare... saker vi inte tänker på förrän gräsklipparen går sönder. Också nu kommer direktör Jens Söderlund till jobbet halv sju på morgonen, halv åtta om det är hans tur att lämna barnen till daghemmet, och också nu börjar han dagen med att sätta på datorn, öppna mejlboxen, läsa e-posten. En morgon i maj 2009, en dag som inte skiljer sig från andra dagar denna vår, har han drygt tio mejl, av vilka ett är en förfrågan om en offert, ett par frågor om leveranstider, en rapport från dataleverantören, resten reklam, skräp. Denna morgon vilken som helst fortsätter han med att läsa nyheter på nätet, sätter sig sedan att räkna på en offert. Det är tyst och lugnt, bara ett svagt surrande ljud kan höras inifrån verkstan. Snart kommer kontorspersonalen, det vill säga Karin Persson.

För två år sedan, också det en dag vilken som helst, i maj, skyndade Jens Söderlund efter mejl och nyheter ut på verkstan för att se till att dagens första order effektuerades, fixade sedan med en fläkt, ändrade ett mått på en ritning, måste ändra en beställning, tog emot ett telefonsamtal som även det rörde en ändrad beställning, hastade än en gång ut på verkstan med den nya beställningen i handen och visste att han måste ringa en kille som stödkörde åt dem, ringa om material till en detalj, ringa... och klockan hade just passerat åtta.

Just denna dag i maj 2009 slutar en man på företaget, uppsagd i vederbörlig ordning. Två andra ska sluta i början av juni.

Då, för två år sedan, sökte Jens Söderlund två CSN-svarvare och hade svårt att hitta dem. Det var små mörka moln på en himmel som annars var ljus blå, bådade gott. Till hösten 2007 hade han hittat dem och kunde, äntligen, införa det nattskift han länge planerat för. Omsättningen steg, en ny produktionschef anställdes, en ny styrelse hade utsetts, nya kunder skulle bearbetas. Söderlunds Metall, som en gång startats av sju kluriga bondpojkar i ett uthus i skogen, på den tid som blev över – man började med att göra navkapslar och grillar till BRIO:s leksaksbilar – skulle expandera inom det område som begränsades av järnvägen, landsvägen och vårdcentralen.

– Vi kan inte växa på plats, men det finns fler timmar på dygnet, sade han då.

Man sa så då.

– Vi ligger längst ner i kedjan och drabbas därför hårdast.

Det säger han nu.

Han har nyss fyllt fyrtiotvå, springer fortfarande uppför en trappa och bär snygga röda mockaskor till den mörkblå kavajen och jeansen när han representerar företaget i montern på företagsmässan.

Krisens första dagar beskriver han som en utdragen tystnad.

Telefonen, mejlen, faxen tystnade.

Han säger:

– Alla kröp ihop på en gång.

Tillägger:

– Det var ett underligt läge.

För Gnosjö var det första gången.

Kriser har visst funnits förr, nedgångar och prisfall, bekymmer med banken och företag som stängt eller sålts eller flyttat utomlands, också arbetslöshet, men aldrig förr en kris så kraftfull och så plötslig, så genomgripande: allt på en och samma gång.

Skyll nu inte på Gnosjö. För här hade man gjort som man alltid gjort, stigit upp tidigt och arbetat till sent, hållit vad man lovat och rättat mun efter matsäcken, lagt på kistbotten i stället för att bygga drömslott. Att rikedom skulle kunna skapas utan ansträngning har aldrig föresvävat dem. (Affärsluncher? frågade den nyanlände värdshusvärderna de företagsledare som sett till att han kommit. Jag måste väl kunna erbjuda affärsluncher också? Äh! svarade de. Sånt har vi inte tid med.) Men när bubblan sprack med en knall kändes tryckvågen också här. Beställarnas ettårsprognos blev månadsprognos. Aviserade beställningsökningar blev till ingen ökning alls blev till inga beställningar över huvud taget. Säljer Scania fyrtio lastbilar på en månad i stället för fyratusen blir det följaktligen färre bultar beställda från Söderlunds Metall. Och det gick fort, från en vecka till en annan.

- Det störtök, säger Jens Söderlund.

Ilska? Känner man ilska?

Frågan går till LarsÅke Magnusson, kommunalråd och kristdemokrat, för dagen klädd i svart: svart skinnjacka, svarta jeans, svarta loafers.

- Nej, säger han. Vi letar möjligheter i stället för att klaga. Kanske det är till och med så att företagen behöver en nedgång för att se över sina möjligheter.

Ett tillfälle alltså?

- Man får ta det så. När det är full fart hinner man inte tänka efter. Kanske, kanske vi kommer ut ur den här krisen stärkta i stället för försvagade.

Självfallet handlar en ekonomisk kris i grund och botten om siffror - även om förståsigpåarna försöker tuta i oss att de kan se in i framtiden - men psykologin spelar också roll. Vare sig man läser John Kenneth Galbraiths drygt femtio år gamla *The great crash 1929* eller Paul Krugmans färska *Krisen. Orsaker, verkan, åtgärder* förstår man den mänskliga känslans oerhörda inverkan på aktiemarknaden, valutarörelserna, räntornas uppgång och fall. Galbraith förklarar spekulationsvågen,

som ledde till den svarta torsdagen och vidare in i trettiotsdepressionen, med bland annat en hänvisning till tjugotalets *mood*, det vill säga stämning – "Det går bättre och bättre dag för dag", sjöng Ernst Rolf här hemma och det var några år före den stora kraschen. Alla skulle bli rika. Ingen var en förlorare, inte på aktiemarknaden i alla fall. När Paul Krugman analyserar nutida ekonomiska kriser använder han sig bland annat av en modell med det han kallar "minskat förtroende" som en komponent:

Förlusten av förtroende var i viss utsträckning en självförstärkande process. Så länge som fastighetspriserna och aktiemarknaden bara gick upp verkade även tvivelaktiga investeringar se bra ut. När luften började gå ur bubblan hopade sig förlusterna, vilket ytterligare sänkte förtroendet och fick tillförseln av nya lån att krympa ännu mer.

Markpriser och aktiekurser faller och de faller kraftigt, men inte för att de på något objektivt sätt blivit mindre värda, utan för att de *anses* vara mindre värda.

Tilltron till systemet är fundamentalt för att det ska fungera, vare sig det handlar om brödet du betalar för i bageriet, lånet Söderlunds Metall tar i banken för att kunna köpa en ny automatsvarv eller statsobligationerna Riksgälden utfärdar. En rubbning av förtroendet kan sätta en sten i rullning, ett återställt förtroende kan få stopp på eländet. Psykologiska tillstånd spelar roll för dig och mig, men också för företag, nationer, globala ekonomiska system.

Också ilska är ett psykologiskt tillstånd. Ilska kan ha många orsaker, adekvata eller ej, och historien vimlar av ilskna smålänningar – tänk bara på Nils Dacke eller Vilhelm Moberg, till och med Astrid Lindgren öste sin ilska över skattesystem och djurskötsel – och konstigt vore det knappast om en utsänd reporter i Gnosjö våren 2009 mötts av ilska över dessa finansbubblans upphovsmän. Här har man ju hållit sig till vad man trodde var spelets regler, kapitalismens fundament, alltså försökt möta marknadens behov, arbetat hårt för att maximera vinsten och kunna ett leva ett liv fritt från ekonomiska bekymmer, i små välskötta företag som både konkurrerade och samarbetade med varandra – och ändå:

– Det störtök.

På arbetsförmedlingen noteras denna dag 325 arbetslösa personer, plus ett femtiotal i olika slags åtgärdsprogram. Det är 5,5 procent av den arbetsföra befolkningen. Det är högst i länet, betydligt högre än riksgenomsnittet.

Ilkska? Man ställer frågan också till andra än kommunalrådet Magnusson och svaren handlar om frustration, om förundran, om känslan av främlingskap i den värld där människor tror sig kunna leva över sina tillgångar. Men ilkska? Nej.

Tillåt oss ställa en naiv fråga: Är det inte dags att reformera kapitalismen för att förhindra framtida finansbubblor?

LarsÅke Magnusson skrattar till innan han svarar, skakar på huvudet.

- Nja, jag tror inte det. Vi vill ju att marknaden ska styra. Men vi måste bli mer flexibla. Vi måste samarbeta regionvis på ett helt annat sätt än idag, både företag och kommuner och skolor. Vi måste få upp utbildningsnivån i företagen.

Innan LarsÅke Magnusson blev kommunalråd var han platschef inom landets största byggföretag, före det byggnadssnickare, också fackligt engagerad. Båda erfarenheterna, båda perspektiven, säger han sig ha nytta av nu när han ska försöka se till allas intresse, försöka få alla att dra åt samma håll. Det kyrkliga engagemanget delar han med invånarmajoriteten.

Inga-Lill Andersson, socialdemokratiskt kommunalråd, tillika skyddsingenjör, funderar ett slag innan hon svarar.

- Det skulle man nog kunna, säger hon. Vi kan i alla fall se krisen som en möjlighet att skapa ett mer hållbart samhälle, ett miljövänligare samhälle.

Inga-Lill Andersson flyttade för drygt tjugo år sedan med make och barn de sjutton milen från Mjölby till Gnosjö, och fick vara med om det hon kallar en "kulturomställning". Det informella beslutsfattandet i Gnosjö - i kyrkan, i idrottsföreningen - är ena sidan av saken, det vill säga slutenheten; den andra är samarbetet företagen emellan och engagemanget för andra, denna biståndsverksamhet som engagerar så många Gnosjöbor, det vill säga öppenheten. Båda kommunalråden, vars handdukar hänger intill varandra på kommunalhusets toalett på bottenvåningen - "LarsÅke" till vänster, "Inga-Lill" till höger - betonar vikten av att kommunen nu finns till hands för att se till att höja företagens kompetens, utbilda personalen, också utvidga näringslivet till att omfatta mer än

sidfästen, skruvar, rundtråd, rörhållare, kopplingsdon, skyltställ. Om detta är de rörande överens.

- Vi är väldigt pragmatiska i den här kommunen, som Inga-Lill Andersson uttrycker det.

- Tillsammans löser vi detta, säger LarsÅke Magnusson.

På Söderlunds Metall avskedades tre man i vintras, nu försvinner ytterligare tre.

Det är en sjättedel av arbetsstyrkan. Det har, säger Jens Söderlund, varit "otroligt jobbigt" och då menar han just det. Här är en anställd inte ett namn på en lönelista utan en människa med ett ansikte, en röst, en historia - någon man stöter ihop med utanför ICA, i församlingen. De försökte härda ut genom att putsa och feja, bygga om och göra fint, inrätta ett nytt produktionssystem som står färdigt att köra igång - sådant man inte haft tid till förut - men vad gör man när fordonsindustrin står stilla och hälften av maskinparken måste stängas?

Hur länge orkar de?

- Nu håller vi ut länge, säger Jens Söderlund.

Ytterligare en notering från företagsmässan bara: en tårtskärare. Klass 4-6 i Kulltorpsskolan står bakom innovationen, efter att ha studerat järnets väg under några temaveckor, och sedan ställt frågan: Vad kan vi hitta på nu? En tårtskärare gör det möjligt att skära och ta exakt lika stora bitar. Man hoppas att någon förstår potentialen, ordnar med en patentansökan och startar tillverkningen. Tårta är aldrig fel.

Opublicerad (2009)